

Petercsák Tivadar

AZ EGERI FERTÁLYMESTEREK FELADATAINAK VÁLTOZÁSA A 18–20. SZÁZADBAN

Egerben több évszázados hagyománya van az egyes városrészek, a fertályok, illetve negyedek által választott fertálymester tisztségének. Az intézmény a 17. század végén kezdett kialakulni. A török kiűzését követően betelepülő lakosság jelentős része hajdúkból állt, akik itt is megtartották hadi szervezetüket és egy-egy körzet élén tizedes (decurio) állt. Az Egerben élő rácok ugyancsak átvették ezt a szervezetet, a betelepülő német lakosok viszont az általuk lakott városrész negyednek tekintették, s élére negyedmestert, fertálymestert, németül viertelmeister-t választottak.¹ A városrészeket 1712-től negyednek nevezték, de ebben az évben még megtalálhatók a negyedeken belül a tizedek. A negyedek élére állított elöljárókat is említik még tizedes néven, és csak az 1730-as évek elején váltotta fel a fertálymester kifejezés. Kezdetben hat, majd a negyedek számának gyarapodásával tizenkettőre nőtt a számuk. A 20. században két új fertály keletkezett, így 1938-ra 14 negyed lett.²

A fertálymesteri tisztség történetét és a város életében betöltött szerepét Breznay Imre több tanulmányban dolgozta fel.³ Az egeri fertálymesterek a város egyes részeinek az együvé tartozását alakították ki, s ez által hozzájárultak az egeri öntudat megerősödéséhez, az „egriség” fogalmába tartozó lokális értékek megmaradásához. A 20. század közepén adminisztratív úton megszüntetett fertálymesteri testület néhány dokumentuma (negyedmesteri naplók) a tisztség jelképeivel (fertálymesteri botok, köpenyek, tablók) a Dobó István Vármúzeumba kerültek. A 19. század végétől vezetett naplók és Breznay Imre kutatásai alapján felvázolható e sajátos tisztséget viselők feladatkörének és társadalmi megítélésének változása a 18. század elejétől a 20. század közepéig terjedő időszakban.⁴

¹ Nagy József: Eger története. Eger, 1978. 209.

² Nagy József 1978. 209–210., Nemes Lajos: Eger város önkormányzata 1687-1848. Eger, 2001. 30.

³ Breznay Imre: A fertálymesterségről. Eger, 1907., Breznay Imre: Eger multjából. Eger, 1926. 125–158., Breznay Imre: Az egeri fertálymesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger, 1939. Hasonmás kiadás. Eger, 2002.

⁴ DIV Történeti Dokumentáció 81.28.1: Negyedmesterek névsora Eger város hatvan II. negyedben 1910 évtől kezdve, 81.39.1: Eger város II. kerületének negyedmesteri naplója, 2009.2.1: Fertály Mesterek jegyző könyve az 1822ik Esztendőktől kezdve (Cifra Sándor fertály), 2009. 1.1: Maklár I. negyed fertálymesteri karának jegyzőkönyve 1947. Vö: Petercsák Tivadar: Fertálymesteri emlékek a Dobó István Vármúzeumban. Az Egeri Vár Híradója 36. 2004.3–9., Petercsák Tivadar: A fertálymesterek választása Egerben. Tisicium XVIII. kötetében 2000. 527–534.

A fertálymestereknek (tizedeseknek) szerteágazó volt a feladatuk, de kezdetben nem sok önállósággal. Többnyire más tisztségviselővel együtt, annak alárendeltségében végezték feladataikat. A bíró vagy a magisztrátus utasítására tájékoztatták a negyed lakóit a földesurak, a megyei vagy országos hatóságok és a városi tanács rendeleteiről, intézkedéseiről. Eredeti funkciójuk mindig fontos maradt: részt vettek az adók összeírásában, bevallásában és beszédében. Igénybe vették őket a földesúri és városi monopoljogok érvényesítésében (pl. bor- és pálinka behozatali tilalmak). Városrészükben ellenőrizték a tűzrendszert, a kémények, udvarok, utcák tisztaságát. A hegybíróval, hegykerülőkkel és vásárbíróval együtt ők vigyáztak arra, hogy mindenki a magisztrátus által megállapított napszámért fizesse, idegen személyeknek ne adjanak szállást és a negyed lakói erkölcsös életet éljenek. A fertálymesterek vigyáztak az éjjeli csendre, törvény elé állíthatták a garázda elemeket. A rendbontókat, éjszakai csendháborítókat, az utcán csavargókat és káromkodókat ők maguk is megbüntethették mindjárt a helyszínen. Erre való volt eredetileg a fertálymesteri bot, ami a tiszttség hivatalos jelképévé vált.⁵

A fertálymester (decurio) a 18. század elején még egyike volt a csekély díjazású, félig tiszteletbeli, félig fizetéses hivataloknak, s ők voltak a hivatalos iratok kézbesítői, az idézések hírvivői, az adóintő cédulák kihordói. Ügyeltek arra is, hogy nem sérti-e meg valaki a rendet, vigyáztak, hogy a negyed lakosai ügyeljenek a tisztaságra és végrehajtsák a hatósági rendeleteket. Hogy eleinte nem sokra nézték a fertálymestereket, arra utal egy jegyzék, amely a város alkalmazottainak rangsorát tükrözi. A fertálymester vagy tizedes 22. volt a sorban, utána már csak a hajdú, a bakter és a kocsis következik, és megelőzi a rangsorban a harangozó, a kéményseprő, a bába és a vincellér.⁶ A fertálymesterek alantas helyzetének változását jelzi, hogy 1770-ben a városi hatóság mint köztisztviselőt védelmezte meg a régi fertálymestert, amikor az őt és házát megbecstelenítő Kovács Mártont egy napi áristomba záratta. Ugyancsak egy napi elzárást kapott 1773-ban Pálok Gergely, aki Póka János hites fertálymestert „midőn maga kötelességében járt volna – motskos szókkal illetni... séртеgetni bátorokdván.”⁷

A fertálymesterek adóbeszedési kötelességét hangsúlyozza a magisztrátus 1765. szeptember 16.-i rendelete, miszerint a tizedesek vagy fertálymesterek hivatalukból meg nem szabadulnak, míg csak kötelességük szerint a porció összegét be nem szedik. A fertálymestereknek azonnal ki is osztották az adóintő cédulákat. A családi élet nyugalma érdekében is beavatkoztak: pl. amikor 1778. február 4-én Dér Tamás fejbe ütötte a feleségét, a negyedbeli fertálymester vitte be emiatt a tanács elé. Volt, amikor a tizedesek szállították a város ajándék borát

⁵ Nagy József 1978. 210.; Nemes Lajos 2001. 69.; Breznay Imre 1939. 8.

⁶ Breznay Imre 1907. 5–6.

⁷ Breznay Imre 1907. 7.

Pestre, Pozsonyba és Bécsbe a magas állású hivatalnokoknak. Így 1721 augusztusában Kőszeghy Mihály három hordó bort vitt Bécsbe, illetve Pozsonyba.⁸

A fertálmesterek kötelességének teljes jegyzékét először 1805-ben állították össze a tanács jegyzőkönyvében. A március 9-én kelt utasítást felolvasták a fertálmestereknek, majd a listájukra az alábbiak szerint feljegyezték:

1. A bormérés tiltott időben nem szabad, úgy a külső boroknak és pálinkáknak vétele, s ide behozása confiscatio büntetés alatt tilalmaztatik.
2. A hernyó szedése, s gyümölcsfáknak tisztítása, a fáknak kivágattatása büntetés alatt parancsoltatik, s meghagyatik kinek-kinek közönségesen.
3. A szemeteket az utcákra önteni nem szabad, úgy lövöldözés és utcákon való dohányzás, mind a városon, mind pedig a hóstyákon meg nem engedtetik. Nem különben az ivó tartás, reménlés, Betlehem és mátkatál hordás, húsvéti öntözködés, kurjongatás az utcákon, s láрма és maskarában való járás tiltatik.
4. A sertéseknek utcáról utcára, a piacra való kieresztése meg nem engedtetik, az ispotályra teendő confiscationak büntetése alatt.
5. Az utcákon való csoportozás, úgy a templomok előtt való ácsorgás, vagy összegyülekeztetni szokott hiába való fecsegés tilalmas.
6. A tavasznak elejétől fogva egész hideg őszig, hogy minden háznál a tűztől eshető szerencsétlenségeknek eltávoztatására hordóban víz tartasson, parancsoltatik.
7. Télben 9 óra, nyárban pedig 10 óra után a korcsmákon való muzsika és az utcákon, vagy akárhol szokott csavargás tilalmaztatik.
8. Az idegen csavargóknak szállást adni, vagy idegent lakóul az előljáróknak teendő jelentés nélkül befogadni senkinek sem szabad.
9. Úton-útfélen való vásárlás, úgy semmiféle vásárra való rakodás, vagy lepakolás vasárnap avagy ünnepen, nem különben a bejövetel vagy kimenetel vecsernyéig meg nem engedtetik.
10. A kéményeknek tisztítása, s a rossz kémények megújítása parancsoltatik, és hogy a városon senki az udvarába szénáját rakni ne merészelve, meghagyattatik.
11. A szőlőmunkásoknak vagy akármely féle napszámosoknak fizetések és rendjük iránt való, úgy cselédek felől tett rendelkezések mindenektől megtartassanak a kiszabott büntetések alatt.
12. A meghatározott órák után szállásokról kintmaradott deákokat az előljáróknak tartozik feladni a gazdák szoros feleleteknek terhe alatt. Nemkülönben meghagyatik minden deák tartó gazdának, hogy a deáknak pénzt ne adjon, és boltosok hitelbe portékákat ne adjanak, s be ne fogadjanak a lakosok házokhoz a deákot, hacsak a szüleitől levelet nem vesznek, mert ha károsodnak maguknak tulajdonítsák. Mind ezeknek általhágói a kiszabott büntetésüket elveszik, vagyis a alábbvaló renden lévőök 12 pálca

⁸ Breznay Imre 1939. 19.

avagy korbácsütésekkel, a felsőbb rendűek pedig 12 forintokra, valahányszor tapasztaltatni fognak, megbüntetnek.⁹

A fertálymesterek teendőit sokkal konkrétabban és részletesebben állapította meg a tanács 162/1810-es számú rendelete, amelyet Breznay Imre közölt.¹⁰ E szerint a fertálymesterek mind a főbírónak, mind a tanács tagjainak engedelmes-séggel és illő tisztelettel tartoznak. Az adószedő perceptornak különösen kötelesek engedelmeskedni és minden utasítását végrehajtani. A 3. pont megszabja, hogy a soron következő fertálymester télen reggel 8 órakor, nyáron 6 órakor, délután pedig minden időben 2 órakor a főbíró házánál köteles megjelenni, és mindaddig ott tartózkodni, amíg haza nem mehet. Előzetes értesítés nélkül a fertálymesterek nem maradhatnak el, mivel az emberek ügyes-bajos dolgainak intézésére szükség lehet a fertálymester jelenlétére. Másrészt fontos, hogy a főbíró házánál legyen mindig olyan „hites személy”, akit bizonyos ügyek megvizsgálására azonnal ki lehessen küldeni. A 4. pont szerint minden vasárnap 9 órakor minden fertálymester köteles megjelenni a főbíró házánál, kivéve húsvét, pünkösöd és karácsony ünnepét. Az 5. pont a tanácsülések napjára vonatkozóan előírja, hogy ilyenkor reggel 8 órakor minden fertálymester jelenjen meg a városházán, hogy mielőtt a főbíró és a tanács tagjai feljönnek, ők már jelen legyenek. A 6. pont arról rendelkezik, hogy amennyiben egy fertálymester vásárra akar menni vagy „aratást szándékozna tenni”, csak a főbíró engedélyével hagyhatja el a várost, de maga helyett köteles szolgáltatételre fertálymester társai közül valakit állítani. A 7. pont az utcai rend és az éjszakai csend betartása érdekében fontosnak tartja kiemelni, hogy az éjszakai „cirkáláson” csak józan és példás viseletű emberek jelenhetnek meg. Az utolsó pontban felhívják a fertálymesterek figyelmét, hogy esküjük szerint kötelesek minden titkot „magokban tartani.”

A fenti pontokból kitűnik, hogy a fertálymesteri jogkörök betartásához szükség volt a negyed lakói előtti tekintélyre, ugyanakkor jellemző a hivatali előljárók iránti feltétlen tisztelet és engedelmisség. Breznay Imre megfogalmazása szerint a 19. század első negyedében az állás sajátos keverékét mutatja az alárendeltségnek és a polgári tekintélynek.¹¹ A város jómódú polgárai közül többen már a 18. század végén terhesnek érezték a sok kötelességgel járó tisztséget, ezért igyekeztek a vele járó teendőket másra átruházni, helyettést állítani. Az elsők között említhetjük Fasola Henriket, akit 1769-ben választottak tizedesnek. Ő még orvosi bizonyítvánnyal is igazolta, hogy „ezen hivatalnak elviselésére elégtelen volna,” s ezért a tanács mást bízott meg helyette 20 forint fizetéssel. Ugyanakkor Fasola Henriket „az Közönséges Terhek el viselésére” kötelezte. 1770-ben a negyedik fertályban Smid János „magáért fogadta Tóbiás Lászlót”

⁹ Heves Megyei Levéltár Eger város iratai V-1/b/220. B.CXXXIII. a 180. és ugyanaz Eger város tjkv. V-1/a/71. 151-153. Közli Nemes Lajos 2001. 180-181.

¹⁰ Breznay Imre 1907. 29-31.

¹¹ Breznay Imre 1939. 20.

20 forintért. 1786-ban már szinte tömegesen jelentkeztek az ilyen helyettesítések. Ekkor a negyedik negyedben Isztli (Jusztel) József híres harangöntőt választották meg fertálymesternek, aki maga helyett szintén Tóbiás Lászlót állította. A Hatvani I. negyedben Bárány Ferenc helyettesítette Sándor Jánost, a Hatvani II. negyedben pedig Kilián György a megválasztott Majercsák Györgyöt.¹² Előfordult, amikor egy-egy foglalkozási ág képviselői testületileg kérték felmentésüket a tisztség alól. Pl. 1791. február 26-án a város IV. negyedének kereskedői folyamodtak a városi tanácshoz, amely azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez a tisztség közteher, amelyet minden polgár – még a nemesek is – viselni tartozik, s ennél fogva a kereskedők sem menthetők fel alóla. Az úriszékhez fellebbező kereskedőknek végül felmentést adtak.¹³

Itt kell szólnunk arról, hogy a fertálymesterek munkájukért már a 18. század elejétől adatható tiszteletdíjat kaptak. 1719-ben és 1722-ben hét kila búza és három pár csizma járt egy-egy fertálymesternek. 1726-ban 4 ft és 15 denár, 1774–75-ben 12 ft, 1789-ben pedig 18 ft 25 denár volt a tisztség viselőinek díjazása. Időközben a csizma járandóság elmaradt, amiért 1770-től fejenként 6 forintot vettek föl a város költségvetésébe.¹⁴ 1805-ben a kettős földesuraság, az érsek és a káptalan jóváhagyásával a város a korábbi 11 tiszteletbeli választott fertálymester helyett – a terhesnek tartott tisztséget felváltva – a szegődményes, vagyis fizetési fertálymesteri intézményt léptette életbe. A hat fertálymesternek ezután fejenként 40 ft készpénzt és 25 véka búzát fizetnek évente. A város szándéka az volt ezzel a lépéssel, hogy a kötelességüket jobban teljesítő és a tisztség alól szabadulni nem akaró fertálymesterek dolgozzanak a lakosság és a város érdekében. Ez a változás azonban nem hozta meg a kívánt eredményt, mert a „béres” fertálymesterek elmaradtak a porció beszédésével, a rendeletek kihirdetésével, ugyanakkor bérükkel sem voltak megelégedve. Ezért a város már 1807-ben kérte a régi tiszteletbeli fertálymesterség visszaállítását az úriszéktől. A háromszor megismételt kérvényt 1808 áprilisában hagyták jóvá, kimondva a szegődményes fertálymesteri intézmény megszüntetését, elrendelve, hogy „a fertálymesterek a régi eljárás szerint városnegyedenként az illető negyed polgárainak e hivatásra alkalmas egyéneiből évről-évre választassanak.”¹⁵ A választott fertálymesterek is kaptak tiszteletdíjat, ami az 1840-es években 40 ft volt egy évre és a város malmának vám-búzájából fejenként 14 vékát kaptak. Ez a természetbeli járandóság a 19. század végére megszűnt, viszont a pénzbeli fizetés 90 forintra emelkedett. A városi tanács alkalomszerűen is méltányolhatta a fertálymesterek „terhesebb munkáját.” Így 1753. február 9-én minden tizedes kapott

¹² Breznay Imre 1939. 44–45.

¹³ Breznay Imre 1939. 46.

¹⁴ Breznay Imre 1907. 39–40.; 1939. 52–54.

¹⁵ Breznay Imre 1926. 131–137.

egy-egy kila búzát.¹⁶ 1810-ben pedig a királyi család és a Szent Korona egri tartózkodása miatt „tett terhes Szolgálatyok” miatt a fertálymestereket két esztendőre felmentették a katonatartás terhe alól.¹⁷

A tiszteletbeli fertálymesteri intézmény visszaállítása után továbbra is előfordult, hogy a megválasztottak igyekeztek megszabadulni a tisztségtől. 1810-ben Juhász Mihály, a Város II. negyedében megválasztott fertálymester betegségére és Jászladányban működő húskimérésére, valamint a görögkeleti egyháznál betöltött pénztárosi tisztségére hivatkozva kéri, hogy „mint beteges és gyenge természetű embert a Fertály Mesteri hivataltól, mint életemnek valóságos veszedelmétől megmenteni és felszabadítani” szíveskedjenek. A negyed nem állt el a választástól, és a tanács is elutasította a kérést azzal, hogy a fertálymesteri hivatal közteher, ezt pedig a lakosok viselni tartoznak. Ha ezt a terhet tetszés szerint vállalhatnák a lakosok vagy maguk helyett „zsoldos”-t állíthatnának, akkor minden becsületes ember kivonhatná magát e feladat alól, pedig a becsületes emberektől függ a rendtartás és a rendeletek helyes betartása. Ekkor a tanács a szokások által szentesített törvényekhez ragaszkodva nem engedte meg sem a helyettes (zsoldos) felfogadását, sem a tisztség visszautasítását, hanem inkább maga rendelte ki helyettesül Juhász Mihály esetében a tavalyi fertálymestert, amíg annak egészsége helyre nem áll.¹⁸

A 19. század második felében a városok irányításában is a szakmai hozzáértés lett a döntő, és a városok önkormányzatát törvények szentesítették. Ezek nem ismerték a fertálymesteri tisztséget, így ez a hagyományörzés címén maradt fenn tényleges közigazgatási feladat nélkül. A megmaradt feladatok főként kézbesítői munkák voltak, a fertálymesterekkel hordatták ki az adóintőket és az idéző cédulákat. A város tehetősebb polgárai felismerték, hogy az intézmény a társasági élet és érintkezés egyik fóruma lehet. A kiegyezés után alig volt olyan eset, hogy a fertálymester maga végezte volna hivatalos teendőit. A magas rangú egyházi, megyei és városi tisztségviselők, de az iparosok és kereskedők is helyettesül intéztették a fertálymesterség ügyes-bajos dolgait. Az első világháborúig minden negyednek megvolt a maga szokásos helyettese, aki felvette az egész évi díjazást és végezte a teendőket.¹⁹

A 20. század elejéig nem volt egységes fertálymesteri testület, hanem az egyes negyedeknek megfelelően 12 jól elkülönülő csoport volt, amelyhez a még élő összes fertálymester tartozott. Azon túl, hogy az ún. „suttogókon” megválasztották a következő negyedmestert és a feltéti, valamint a letéti lakomán együtt voltak, az év során bizonyos szervezeti életet is éltek. Erről tanúskodnak az egyes fertályok negyedmesteri naplói. Általában minden negyednek volt egy

¹⁶ A kila változó mértékű (46,5-241,7 liter) száraz űrmérték. Bogdán István: Régi magyar mértékek. Budapest, 1987. 96.

¹⁷ Breznay Imre 1939. 54-55.

¹⁸ Breznay Imre 1939. 46-48.

¹⁹ Nemes Lajos 2007. 31-32.; Breznay Imre 1939. 48-49.

kis kasszája vagy ún. fáklyapénze, amelyet a régi és új fertálymesterek adtak össze. A Maklár I. negyedben 1834-ben Tóth Pál leköszönő fertálymester átadta a fáklyákat és 18 forint 45 krajcár fáklyapénzt utódának, Bak Jánosnak.²⁰ A fáklyákat, gyertyákat, testhordó rudakat, szőnyeget és keresztet a negyed elhunyt fertálymesterének vagy feleségének a temetésén használták. Ezek pótlásának költségét, a fáklyapénzt a tagok évente határozták meg és adták össze. A Város II. negyedében 1920. január 31-én, az új fertálymester megválasztásakor úgy döntöttek, hogy a tagsági díjat a régi tagokra nézve 10 koronában, az új tagokra nézve pedig 20 koronában állapítják meg.²¹ A Cifra és Sánc fertálybeli gazdák 1853. május 22-én végzett számadása szerint Szloboda Mátyás fertálymesternél voltak a fáklyák, kereszt, szőnyeg és a rudak, az 1865. szeptember 8.-i számadás alkalmával a fáklya, szőnyeg és kereszt jövedelme 18 ft 40 kr volt.²² Az új tárgyak beszerzése, illetve javítása szerepel a kiadások között, így a Cifra Sánc fertályban 1853. január 18-án a temetési szőnyeg kireparálásáért 45 krajcárt fizettek. Az 1904. évi 54 K 80 fillér kiadásból 14 k 40 fillér volt a „Párvi püspök úr tiszteletére” rendezett fáklyás menethez vásárolt 12 fáklya ára, a fertálymester házában volt tűzben megégett 6 db fáklya pótlása 20 K, 3 db új rúd ára 6 K és egy új szőnyeg 14 K 40 fillér. 1906-ban ebben a negyedben szokás szerint leltár alapján az alábbi temetéshez használt tárgyakat találtak:” 12 dr sárga viasz k fáklya, 3 dr test hordo rúd, 1 fekete poszto szőnyeg, 2 gyertya fáklya és 2 gyertya tarto, 1 feszület 3 csavarral.”²³ A Hatvan II. negyed 1933. február 9-i ülésén elhatározta, hogy az eddig elhalálozott negyedmesterek és negyedmester asszonyok halálának napját feljegyzik a jegyzőkönyvbe. Az ezután elhunytak koporsójára koszorút helyeznek, aminek a beszerzése a mindenkori negyedmester feladata, aki ehhez minden volt negyedmestertől egy pengőt szed be. Úgy döntöttek, hogy az özvegyektől nem kérnek hozzájárulást.²⁴ Több negyed jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy aki nem megy el az elhunyt fertálymester temetésére, az kisebb-nagyobb büntetést fizet a közös kasszába.

Az összes fertálymester a 18-19. században évente csak egy alkalommal jött össze, Szent Apollónia napján (február 9-én), amikor szentmisén vettek részt a székesegyházban és a városházán letették a hivatali esküt a főbíró vagy polgármester előtt. Itt láthatták a város lakói a fekete posztóból készült ezüst csatos százcáncú vagy százcállérú köpenyben és a tisztség hivatalos jelvényeként a felszalagozott fertálymesteri bottal felvonuló fertálymestereket és kíséőiket. A 20. század elején már megjelentek az egységes fertálymesteri testület létrejöttének a csírái. Az első ilyen alkalom 1904. május 8-án volt, amikor az egyik tekintélyes fertálymester, dr. Párvy Sándor apát-kanonok szepesi püspökké történt

²⁰ Breznay Imre 1939. 35–36.

²¹ DIV 81.39.1

²² DIV 2009.2.1

²³ DIV 2009.2.1

²⁴ DIV 81.28.1

kinevezése alkalmából rendeztek fáklyás felvonulást. Az egységesülés előfutára volt az a zászló is, amelyet Párvy Sándor még 1896-ban ajándékozott a volt és akkori fertálymestereknek. 1905-ben együttesen adakoztak és gyűjtöttek a fertálymesterek a vármegyei ellenállás céljára. Látványos megmozdulásuk volt, amikor 1907-ben a Dobó-szobor leleplezése és az országos dalosverseny alkalmából egy fertálymestert ábrázoló 25 cm magas ezüst szobrot ajánlottak fel jutalomdíjként.²⁵

Az egységes fertálymesteri testület az 1920-as évekbeli kezdeményezés után 1931. május 10-én alakult meg a városházán tartott gyűlésen. Ekkor alkotta meg az Egri Negyedmesteri Testület a fertálymesterek tízparancsolatát. Mivel ez magában foglalja mindazokat a feladatokat, amelyeket ekkor a fertálymesterek fontosnak tartottak, érdemes szó szerint közölni.²⁶

Az Egri Negyedmesteri Testület célkitűzései

1. Mi, Eger város negyedmesterei, a világháború, forradalmak és a kommun pusztításai után beállott súlyos gazdasági, politikai és társadalmi viszonyok közepette teljes egészében érvényesíteni akarjuk az őseinktől reánk maradt jogokat és köteleességeket. Evégből megalkotjuk Eger város Negyedmesteri Testületét az összes jelenlegi és volt negyedmestereket egybegyűjtve, hogy a szervezettég erejével nagyobb súlyt nyerjen évszázados intézményünk.

2. E cél kitűzésekor mindenekelőtt tisztában kell lenni azzal, hogy ha újból a régi tekintély fényével és méltóságával akarjuk körülövezni a polgártársaink kitűntető bizalmából elnyert negyedmesteri tisztséget, elsősorban nekünk kell istenfélő, hazaszerető, az erkölcs parancsai szerint élő, tekintélytisztelő, felebarátján segítő feddhetetlen polgár példaképeként előljárni negyedeink népe előtt, úgy magánéletünkben, mint közéleti tevékenységünkben.

3. Nekünk, negyedmestereknek, mindent el kell követnünk, hogy az Egyházat nagy céljai elérésében támogassuk, népünk vallásos érzületét és erkölcsi szintjét emeljük. Álljunk be mindnyájan a világi apostolkodás munkájába, legyünk mindenütt a papság támaszai, a keresztyén erkölcs védelmezői a rossz sajtó, szennyirodalom és a szennyet kereső művészet káros hatásai ellenében. Éljük együtt az Egyházzal az Isten parancsai szerint. Valljuk meg hitünket nyilvánosan is s egyházi szertartásaink s körmeneteink iránt követeljünk meg mindenkitől hódoló tiszteletet.

4. Példaadó buzgalommal kell élesztenünk polgártársaink szívében a hazaszeretet szent érzéseit. Minél nehezebb a haza sorsa s vele együtt megnehezül mindnyájunk sorsa, annál fokozottabb lelkiismereti köteleességünk negyedeink lakosságát kitartásra, türelemre buzdítani s a fennálló állami és társadalmi rend

²⁵ Breznay Imre 1907. 43–44.

²⁶ Az Egri érseki liceumi nyomda által nyomtatott anyagot az Eger város II. kerületének negyedmesteri naplójába ragasztva találtam meg. DIV 81.39.1. Vö: Breznay Imre 1939. 21–25.

alapjait felforgatni akaró törekvések ellenében szembeszállni. Kívánjuk meg a nemzeti zászló fokozott tiszteletét, a Himnusz, a Szózat, a Nemzeti Hiszekegy eléneklésekor kalaplevételt és lelki összeszedettséget követeljük meg.

5. Megértő lélekkel kell beállanunk a városi közösség munkájába, különösen ott, ahol a hatóságok munkája és feladatköre véget ér, az egyesületi élet fejlesztésébe s a szociális feladatok teljesítésébe. Támogatnunk kell az iskola munkáját s az iskolán kívül is mentenünk kell a nevelés eredményeit. Öregbítenünk kell a hatóságok és a felsőbbségek tekintélyének tiszteletét, de viszont minden alkalommal józan eréllyel és kitartással kell megvédenünk polgártársaink jogait és érdekeit.

6. Éber szemmel kell örködnünk a családi élet tisztaságán. Védünk és óvnunk kell a családi tűzhely szentségét s ha valahol a fékét veszített szenvedély a családi fészket már kikezdte, vagy talán szét is rombolta, iparkodjunk bölcseséggel és lelki jóssággal a megzavart vagy feldúlt családi életet, főleg a gyermekek érdekében is helyreigazítani.

7. Óvnunk s védünk kell az ifjúság testi és lelki épségét. Törekedjünk fiatalságunkból kiirtani a káromkodási hajlamot; ne tűrjük a szitkozódásokat; szégyenítsük meg a mocskos beszédeket, amelyekkel egymást illetik; pusztítsuk ki az egri földműves ifjúság legszegényesebb és legfájóbb rákfénjét: a verekedést és bicskázást; neveljük a fiatalságot az állatok és fák szeretetére, a parkok és ültetvények kímélésére. Az egészségre káros dohányzásban és a szervezetet pusztító alkohol élvezésében intjük az ifjúságot mértékletességre; a mindjobban lazuló erkölcsöket erősítsük, az erkölcsi kihágásokat kérlelhetetlen szigorúsággal ostorozzuk.

8. Fel kell karolnunk az apátlan-anyátlan árvákat, a testi vagy szellemi fogyatkozásban szenvedőket, az önhibájukon kívül nehéz sorsba jutott szegényeket és szűkölködőket; ezek irányában emberséges bánásmódot, bajuk iránt résztvevő szeretetet és kíméletet követeljük meg mindenkitől, de elsősorban mi magunk járunk el érdekükben a hatóságoknál s a segítésre hivatott intézményeknél.

9. Mindent el kell követnünk, hogy városunk lakossága Eger művészeti szépségeivel, történelmi emlékeivel, néprajzi s gazdasági sajátosságaival megismerkedjék, hogy ezeket az ő legsajátabb kincseiül felismerve, büszke legyen rájuk. Városunk templomairól, a várról, a líceumról, a minaretről, a fürdőkről s egyéb nevezetességekről szerkesztendő olcsó ismertetések és kiadványoknak a nép körébe történő eljuttatásán kívül az olvasóköri összejöveteleken s más gyűléseken is állandóan állítsuk szemük elé Eger nagy nemzeti és kulturális jelentőségét. Ezzel kapcsolatban állandóan oktatnunk kell városunk népét a várost látogató idegenekkel szemben való finom, udvarias, előzékeny bánásmódra s a vendégek különösebb megbecsülésére, mert az idegen ember a megfelelő bánásmódból népünk műveltségére, a közönyös, rideg vagy éppen elutasító magatartásból szegényletes műveletlenségre s durva lelkűségre következhet.

10. A Negyedmesteri Testület szervezetében, a tisztséget viselőknél és letetteknek egyaránt, évenként legalább egyszer, de az esetleges szükséghez képest

többször is tanácskozásra kell összejönniök, amelyen városunkat és intézményünket érdeklő ügyeket beszélünk meg és közösen határozunk bennük. E határozmányokat ugyancsak az olvasókörök összejövetelein, egyéb gyűléseken vagy a helyi sajtó hasábjain városunk polgárságával megismertetni s meggyőződéssel elfogadtatni lesz szorgos kötelességünk.

11. Az Egeri Negyedmesteri Testület céljai elérésére, határozatai végrehajtására s érdekei képviselésére a maga kebeléből egy szűkebbkörű végrehajtó bizottságot, központi választmányt alakít, melynek tagjai: a Testület elnöke, alelnöke, titkára, pénztárosa és 24 választmányi tagja. A Végrehajtó Bizottság a szükséghez képest tartja üléseit; a testület nevében és megbízásából önálló hatáskörrel bír, de működéséről Szent Apollónia napja körül tartandó évi nagygyűlésen beszámolni tartozik.

Eger, 1931 május hó.

1. kép. Kocsis Bernát és Siller Imre, a Maklár II. negyed fertálymesterei az 1930-as években. DIV Történeti Adattár

Láthatjuk, hogy a 20. század első felében a fertálymesterek a város egész társadalmát átfogó, a kultúra, a lokális értékek megismertetése, az erkölcsös élet és a szociális gondok javítása érdekében tevénykednek. Már az 1863. évi éhínség idején összegyűjtött könyöradományok szétosztásában meghatározó szerepük volt a fertálymestereknek. A két világháború közötti évtizedekben viszont a testület szociális kérdésekben tanácsadója és felvilágosítója a hatóságoknak és az egri szegénygondozónak, az un. Egri Normának.²⁷ 1931 őszén a fertálymesteri testület tevékeny részt vállalt az ínségakció szervezésében. Minden fertálymester a maga negyedében elkészítette a segélyre szorulókat kataszterét. A testület lépéseket tett, hogy az ínségakció során kiosztásra kerülő élelmiszereket az egri szövetkezeteknél szerezzék be, a szükséges ruházati cikkeket pedig egri kisiparosokkal készíttessék el, így segítve őket is. A központi választmány kérelmezte a városi képviselőtestülettől az egri szőlőbirtokosokat sújtó borfogyasztási adó eltörlésének támogatását az országos szerveknél. 1934-ben a családok egyben tartása érdekében hozott fontos határozatot a választmány, amikor kimondta, hogy ha a válni készülő házaspárok a különélést igazoló bizonyítvány kiállítását kéri a fertálymestertől, az ne adja ki rögtön, hanem iparkodjon rábeszélni a feleket az együttélésre, a házasság szentségének védelmére. Ilyen esetekben javasolták azt is, hogy a fertálymester küldje a viszálykodó feleket dr. Vízny Miklós érseki titkár, kanonokhoz, aki minden lehetőséget megpróbál majd a házassági kötelek fenntartása érdekében. 1935-ben határozott a testület arról, hogy minden fertálymester köteles lesz a negyedében lévő szobrok, feszületek és műemlékek állapotát figyelemmel kísérni, s ha romlásnak indulna valamelyik, jelezze a vezetőségnek, hogy illetékes helyen közbenjárhasson a tatarozás, kijavítás érdekében.²⁸ A Hatvan II. negyed 1940. február 9-én tartott fertálymesteri összejövetelén indítványozták a nagyválasztmány felé, hogy a Sőház utcát nyissák meg, a Szvorényi út aszfaltozását hosszabbítsák meg és állítsanak közutat a Kapás utca és a Szvorényi utca kereszteződésénél. „Amennyiben a város költségvetése megengedi, városszépítés és az idegenforgalom szempontjából a Telekessy utca és parkosíttassék.”²⁹

1935-től szerkesztették meg az egyes lelépő fertálymesterek negyedeikben az év folyamán előfordult nevezetesebb eseményekről jelentéseiket. Ezekből szemléletesen kiderül, hogy az egyes negyedek fertálymesterei testületileg részt vettek a városrészek egyházi és polgári rendezvényein, de tükrözik azt a sokrétű tevékenységet is, amelyet a negyed lakossága érdekében végeztek. A Cifrasánc fertály 1937. február 3-án kelt jegyzőkönyve szerint 1936-ban a február 9-i eskütételt követően a kerület negyedmesterei együttesen megjelentek a servita rend nagyszombat esti feltámadási ünnepélyén, és a körmenetben hat tag lámpával kísérték az oltáriszentséget. Húsvét második napján, a negyed búcsúján is teljes

²⁷ Breznay Imre 1939. 25.

²⁸ Breznay Imre 1939. 57–61.

²⁹ DIV 81.28.1

létszámban jelentek meg a fertálmesterek a körmeneten hat lámpással. Ekkor szentelték fel a negyed új gyászlobogóját, amellyel majd minden elhunyt negyedmester és negyedmesterné temetésére felvonulnak. Julius 2-án a székesegyházból kivonultak a Szent Donát szoborhoz, és részt vettek azon a szentmisén, amelyen a jégveréstől és más elemi csapástól való védelemért imádkoztak. A karácsonyi szentmiséken 6-6 tag képviselte a negyed fertálmestereit a szervtár templomában. „Negyedmesterünk az elmúlt évben mindenegyes alkalomkor, amikor a központi testület elnöksége kijelölte, teljes díszben megjelent és pedig nagyszombati feltámadási körmeneten, Úrnapi körmeneten, Trianoni emlékmű felavatásán, Török kanonok úr beiktatásán, Jézus szíve körmeneten, Dobó ezrednap ünnepén és a fertálmesteri gyázmisén. Negyedmesterünk ez évben is szigoruan felügyelt a rendre, több ízben lépéseket tett egyes utak kiépítésére, elhanyagolt árkok kitisztítására, hiányzó éjjeli világítás pótlására... Ezen közbenjárását siker koronázta. Igen sok esetben adott igazolványt különféle ügyekben um. passzusok kiadására, örlési engedélyek kiadásához OTI hátralékok elengedése ügyében és azonkívül a szegényeket támogatta azért, hogy azoknak teljes vagyontalanságát igazolta az Érsekségnél díjtalanul kiszolgáltatandó fa segítség ügyében.”³⁰ A Hatvan II. negyed jegyzőkönyveiből tudjuk, hogy az ünnepségeken a fertályt képviselő mesterek önkéntes jelentkezés alapján kapták meg a beosztásukat a negyedet képviselő elnöktől, amit a mindenkori fertálmesternél lévő szolgálati könyvbe is beírtak. Az új negyedmester feladata, hogy a részvételre beosztottakat az ünnep előtt a szolgálatukra emlékeztesse.³¹ Az egyes negyedekben az új fertálmester megválasztásakor jelölték ki azt a két kiérdemesült negyedmestert, a kísérőt vagy keresztapát, illetve a két gyertyást, akik az újonnan megválasztott személyt a székesegyházi szentmisére és az ünnepélyes avatásra elkísérték. Eger város II. kerületében 1943. január 27-én dr. Halmos Béla új fertálmester mellé Breznay Imre elnök Halasi Jánost és Losonczy Sándort kísérőnek, ifj. Brindza Bélát és Kőből Mihályt pedig gyertyásoknak jelölte ki.³²

A Cifrasánc negyed naplóinak beszámolóiból további részleteket tudhatunk meg a fertálmester tevékenységéről, jótékonykodásáról. Az 1937. évi beszámolóban Tóth József negyedmester a húsvét másodnapján a Szent Donát temetőben megtartott búcsút követően látta vendégül lakásán a körmeneten részt vevő testületi tagokat. Itt tett egy olyan javaslatot, hogy a jövőben a búcsú alkalmával a negyed kiérdemesült fertálmesterei tetőtől talpig ruházzanak fel egy vallásos és hazafias sokgyermekes családból egy fiút vagy lányt. Ehhez elsőként 20 pengőt ajánlott fel, amihez mások is csatlakoztak. Kikötötték, hogy az adomány nem lehet kevesebb 50 filléernél. Ebben az évben Török Ferenc első áldozó vette magához az így kapott új ruhájában az oltáriszentséget. Október 11, 12 és 13-án

³⁰ DIV 2009.2.1

³¹ 1942-1943, 1949. DIV 81.28.1

³² DIV 81.39.1

Terménybetakarítási Ünnepelezen a szegények részére rendezett gyűjtésen vett részt a Cifrasánc negyedmesteri testülete, de a tehetősebbek „fásultságának” köszönhetően nem sok eredménnyel. Intézkedett a fertálymester utak rendbehozásáról, árkok kitisztításáról, átjáró híd kijavításáról, valamint a Tetemvár utcai úttest alatt létesült omladék befalazásáról. 84 esetben adott ki igazolványokat: 41 saját nevelésű sertés igazolására, házastársak különélését tanúsító 2 igazolvány, 3 örlési jogosítvány, 6 OTI táppénz kifizetésére, 2 igazolás egy szobakonyhas lakás házadó mérséklésére, 24 igazolvány keresetnélküli szegény családoknak hulladékfa szedésre, 4 esetben igazolta Németországba mezőgazdasági summás munkára jelentkezők helyben lakását.³³

A II. világháború éveiben a fertálymester állította ki a cukor és petróleum jegyek igénylésére jogosító igazolásokat, a Hatvan II. negyedben pedig 1944-ben úgy döntött a fertálymesteri testület, hogy a temetési koszorúkra szedett pénzt, 100 pengőt juttassák a hadiárvának.³⁴ Természetesen a fertálymesterek testületileg rész vettek 1940. november 26-án az Erdélyből hazatérő egri háziezred ünnepélyes fogadtatásán, de felsorolták a jegyzőkönyvekben a bevonult fertálymesterek nevét is.³⁵

1948-ban két közérdekű gyűjtésben vett részt a Maklár I. negyed fertálymesteri testülete. Az egyik a Szegénygondozó részére évente szokásos gyűjtés, amely két napon át tartott és a legszebb eredménnyel zárult, mert 87 ft készpénzt és két kocsni természetbeni adományt eredményezett. A Mentő Egyesület részére is gyűjtöttek 165 ft-ot, s ez meghaladta a többi negyed gyűjtési eredményét.³⁶

A fenti példák szerint a 20. század első felében a fertálymestereknek komoly közvetítő szerepük volt a lakosság és a város vezetősége között. Ennek hivatalos elismerését is jelentette a város II. negyedének 1935. január 10-i fertálymesteri ülésén elhangzott beszámoló egyik bejelentése. Eszerint a negyed fertálymesteri testületének elnöke, Halasi János és Kánya Gyula fertálymester a többiek megbízásából felkeresték dr. Kürti Menyhértet, az Egri Fertálymesteri Testület elnökét. Kérték, hogy tegyen lépéseket a város vezetőségénél annak érdekében, miszerint a fertálymesterek részt vehessenek a városi képviselőtestület ülésein. Ezzel az a céljuk, hogy az ott elhangzottakról tájékoztatni tudják a negyedek lakosságát, és érvényesíthessék a döntéseket, amivel a város érdekeit kívánják szolgálni. Az elnöknek sikerült kieszközölnie a „fertálymesteri padot”, ahol a résztvevők helyet foglalhattak.³⁷

³³ DIV 2009.2.1

³⁴ DIV 2009.2.1.; 81.28.1

³⁵ DIV 2009.2.1

³⁶ DIV 2009.1.1

³⁷ DIV 81.39.1

2. kép. Kánya Gyula fertálymester és felesége. 1934. DIV 81.39.1.

A fertálymesteri tisztség rangját és társadalmi elismertségét jelzi, hogy a téma jó ismerője és 1935-ben a város II. negyedében megválasztott fertálymester, Breznay Imre ny. tanítóképző igazgató 1936. január 29-én du 5 órakor előadást tartott az egri fertálymesterségről a budapesti stúdióban. Az előadás jegyzőkönyvben rögzített célja, hogy „evvel fölkeltsse az ország érdeklődését az intézmény iránt.”³⁸ A lehetőség viszonzásaként az 1937. január 27-én megtartott fertálymesteri összejövetelen elfogadták Breznay javaslatát, hogy a rádió igazgatóságának testületileg küldjenek fel „egy-egy remekbe készített kis hordót tele tötetve egri bikavérrel, a hordokat Ruppert Antal kádár mester készítette szob-

³⁸ DIV 81.39.1

rászmunkával ellátva, a bikavér pedig a Ciszterek pincéjéből folyt bele méltóságos Kürty Menyhért igazgató úr által díjtalanul.”³⁹ Az egri fertálymesterek 1930-as évekre jellemző tevékenységét legjobban Breznay Imre említett rádió-előadásának egy részletével szemléltethetjük.⁴⁰

„Mióta a városi hivatalokról és azok munkaköréről törvények intézkednek, a fertálymesterek hivatali jelentősége mind kisebb lett. Ma már inkább csak tisztas társadalmi tevékenységgé változott s hivatalos ténykedésükből annyi maradt meg, hogy ők a negyedek szószólói a városi hatóság előtt. Különösebb gondot fordítanak a kerületükben élő árvákra, özvegyekre és hadi rokkantakra. Negyedük szegényei, elhagyottabbjai ma is szívesen keresik föl fertálymesterüket minden ügyes-bajos dolgukban, hogy tanácsot és segítséget kérjenek tőle. Ők gyűjtöttek hazafias és jótékony célokra; figyelik negyedeik hangulatát és szükségleteit. Följegyzik a kerületükben történt nevezetesebb eseményeket, amelyeket azután a testület jegyzője egységes egésszé foglal az esztendő végén. Evvel megvetik az újabb város-történet alapjait és hiteles anyagot adnak az utókór számára. Adott esetekben hivatalos bizonyítványt állíthatnak ki és pecsétjükkel látják el. Joguk van részt venni a város képviselőtestületének gyűlésein még akkor is, ha egyébként nem tagjai a képviselőtestületnek. Olyan közvetítő szerepük van tehát a lakosság és a város vezetősége között, amely szerepet mindenki becsül és tisztel.”

A fertálymesterek jelentőségét és lokális társadalmi beágyazottságát tükrözik az 1939-es adatok. Ekkor összesen 275 negyedmesterviselt polgár, valamint 14 tényleges fertálymester, mindösszesen 289 fő alkotta a fertálymesteri testületet, akik családtagjaikkal komoly bázist jelentettek a tisztség fennmaradásához.⁴¹

Az egyes negyedek ügyes-bajos dolgaiban eljáró fertálymesterek a 20. század közepéig állandó szereplői voltak a város társadalmi, politikai és egyházi rendezvényeinek. Az erről idézett példákat kiegészíthetjük egy idegenforgalmi programmal. Az 1933 októberében tartott Bor-hét szüreti felvonulásán is megjelentek díszes felszerelésükben a tényleges fertálymesterek, kifejezésre juttatva az intézmény érdekességeit, tipikus egri jellegzetességét. Ezt örökítette meg egy fénykép és a Fertálymesteri Testület titkári jelentése mintegy összefoglalva a tisztség jelentőségét.⁴² „A Borhét megnyitó ünnepségére Egerbe érkezett rengeteg idegennek, a nagyszámú politikai s közéleti hatalmasságnak éppen úgy, mint a filléres gyors látványosságra éhes ezreinek érezniök kellett, hogy a szüreti felvonulásnak tekintélyes számú fertálymester-csoportja, élén a tizenkét – köpönyeges és szalagos-botos – hivatalban lévő fertálymesterrel s a sorokban országgyűlési képviselő, pap, tanár, kereskedő, iparos, földműves a legszebb testvériségben felvonulva nem mókás szüreti csoport, alkalomszerűen felöltözött társa-

³⁹ DIV 81.39.1

⁴⁰ Breznay Imre 1939. 10.

⁴¹ Breznay Imre 1939. 76.

⁴² Breznay Imre 1939. 58–59.

ság, hanem az egri fertrálmesterek városunk 3-4 évszázados történelmét vitték soraik között, s a polgári öntudat és megbecsülés szellemével lépkedtek a városon keresztül: vállukon a hivatali méltóság palástjával s kezökben a közigazgatási hatalom szalagos botjával.”

3. kép. Fertálmesterek a szüreti felvonuláson. 1933.
DIV Történeti Adattár

A vizsgált negyedmesteri naplók utolsó jegyzőkönyvei 1949 februárjában születtek. Ekkor még az évszázados hagyomány szerint választották meg az új fertálmestereket, adták át a negyed pénztárát. Tanulságos felidézni a Hatvan II. negyed 1949. február 9-én, az új fertálmester, Luzsi József lakásán tartott jó hangulatú összejövetel jegyzőkönyvének végét. Itt olvashatjuk a Sebe József által elénekelt két helyi nóta szövegét, amelyet az utókor számára feljegyzésre méltónak találtak. A jegyzőkönyv vezetője szerint „Pálok barátom uram által elmondott régi zamatú rigmust remélem a következő év jegyzőkönyvében örökíthetjük meg.”⁴³ Erre azonban már nem kerülhetett sor, hiszen az új hatalom a többi civil szervezettel együtt a fertálmesteri intézményt is megszüntette. A rendszerváltás után – a régi hagyományokat felelevenítve – került sor újraélesztésére.

⁴³ DIV 81.28.1